
Lietuvybė: tautinis tapatumas ir jo išlaikymo galimybės

Inija Trinkūnienė

Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, Saltoniškių g. 58, LT-2600 Vilnius

Straipsnyje nagrinėjamos tautinį tapatumą reprezentuojančios sąvokos – tautiškumas, lietuviškumas. Tiriama, kaip jas apibūdina provincijos miestelio gyventojai. Lyginamas suaugusiųjų ir jaunuolių požiūris į tautiškumą, etninę kultūrą, atskleidžiamos požiūrio raidos tendencijos. Analizuojami stereotipiniai vaizdiniai, liečiantys lietuvių charakterio bruožus.

Raktažodžiai: tautiškumas, lietuviškumas, etninė kultūra, tradicija, tėvynė

ĮVADAS

Tautinio tapatumo, tautiškumo, ir lietuviškumo išlaikymo problemos kiekvienu istoriniu laikotarpiu įgauna savitų bruožų; dabartinė politinė ir ekonominė padėtis savaip įprasmina lietuviškumo sampratą ir įvaizdį.

Integruojantis į Europos Sąjungos struktūras, tautinės savimonės problemos ypač aktualios. Šiuo tyrimu ir jo rezultatais paremto straipsnio tikslas – išanalizuoti lietuviškumo sampratos turinį, išaiškinti, kaip jį supranta įvairaus amžiaus žmonės; siekiama išryškinti provincijos miestelio gyventojų požiūrį į įvairius šiuolaikinės etninės kultūros reiškinius, palyginant jaunimo ir vyresnių žmonių nuomones.

Kalbėdami apie tautiškumą dažnai manome, jog jo turinys tarsi savaime suprantamas. Tačiau dažniausiai jis yra suprantamas gana skirtingai. R. Grigo nuomone, „Tautiškumas labiau išreiškia žmogaus priklausymą dvasinėmis, idėjinėmis ir teštinėmis vertybėmis grindžiamai bendruomenei, o pilietiškumas – priklausymą valstybės „aptvarui“, su žmogaus įsipareigojimais valstybei ir valstybės įsipareigojimu asmeniui“ [2: 9]. Tautiškumo sampratą praplečia tautiškumo principas, kuris „gali būti aiškinamas kaip tautos prigimtinių galių, dvasinės kūrybinės jėgos pasireiškimo ir jo savitesnių formų įteisinimas“ [3: 437].

Tautiškumo, kaip ir tautybės ar nacijos fenomenas, priskiriamas „iluzinių“, „fantominių“ kategorijai, t. y. sąvokos, kuriomis nusakomos vadinamosios „įsivaizduojamos bendrijos“ [1: 22]. Nepaisant to, manoma, kad tautos ir tautiškumo fenomenas suvaidino ir tebevaidina išskirtinį vaidmenį naujausių amžių istorijoje. Manome, kad apibrėžimai, kuriais nusakomas tautiškumas, naudotini ir apibūdinant lietuviškumą.

Straipsnyje naudojami Kazlų Rūdoje atlikto sociologinio tyrimo, kurio metu nestandartizuoto interviu būdu apklausta 20 įvairaus amžiaus ir išsilavinimo vyrų ir moterų, duomenys. Be to, čia apklausti 65 baigiamųjų klasių moksleiviai. Aiškinomės, kaip Kazlų Rūdos gyventojai supranta lietuviškumą. Analizėje išskyrėme būdingiausius, dažniausiai pasikartojančius lietuviškumo apibūdinimus. Surinkta medžiaga leidžia iš skirtingų dėmenų sudėstyti idealaus lietuvių, t. y. tokio, kokį jį įsivaizduoja Kazlų Rūdos gyventojai, paveikslą. Analizuojant tekstus, pavyko išskirti keletą priešpriešų, per kurias suvokiame tautiškumą; tai tradicija/šiuolaikiškumas, kaimas/miestas, racionalumas/jausmingumas.

Tradicija – šiuolaikiškumas

Norėdami išsiaiškinti lietuviškumo turinį, klausėme, kaip žmonės suvokia lietuviškumą, kaip galima apibūdinti tikrą lietuvių. Atsakymai leido susidaryti gana išsamų lietuviškumo paveikslą. Duomenys rodo, kad svarbiausi lietuviškumo sampratos bruožai yra susiję su tradicine kultūra ir jos apraiškomis. Lietuviškumas neįsivaizduojamas be atributų, kuriuos galėtume vadinti prigimtiniais, tradiciniais. Štai keletas tipišku atsakymų:

„Kalba, papročiai, kalbos išlaikymas, Tėvynės meilė. Aš niekad negalėčiau išvažiuoti, palikti tėvų kalbos dėl materialinių dalykų“ (51 m. mokytoja).

„Vienam lietuviškumas yra pagonišku tradicijų išlaikymas, kitam krikščionišku, kitas įsivaizduoja, kad jis lietuviškai kalba, tai jis yra lietuvis, daugiau jam nieko nereikia. Vis tiek tas lietuviškumas yra susietas su tam tikromis tradicijomis, tautos, šeimos, kurias išlaiko, šeimos šventėmis, kurios švenčiamos“ (27 m. tarnautoja).

„Kaip mes mylėjom tautiškus rūbus, kaip mes mylėjom dainas, dabar visai nemėgsta jaunimas šito, jiems visai negražu liaudies dainos, jiems negražu tautiški rūbai. Žavėjosi anksčiau viena šalim, dabar kita, kitos dainos, dainuoja angliškai, o savos kalbos jie nemyli. Pagal šitą man atrodo, kad mūsų tauta visai nutautės. Da jeigu daugiau pas mus ateis gyvent užsieniečių, išsigims, išnyks mūsų tauta“ (72 m. darbininkė).

Iš pasisakymų matyti, kad lietuviškumas žmonėms – tai tradicinė etninė kultūra – šventės, papročiai. Tai tie momentai, kai lietuviškumas tarsi „susitelkia“ ir yra demonstruojamas drabužiais, ritualais, papročiais:

„Prieškario laikais tai visa grietinėlė, visos poniutės rengėsi per tautines šventes, palaikė tautiškumą, Per valstybines šventes turėtų būti palaikomas tautiškumas, jei ne, tai tokia ta Lietuva ir tokie mes lietuviai būsimė“ (62 m. prekybininkas).

Tokios nuomonės laikosi dauguma vyresnio amžiaus žmonių, prisimenančių prieškarį metus ir pagarbą tautiniams drabužiams, ir tautinei simbolikai, kuri buvo reiškiamą tarpukario, nepriklausomos Lietuvos metais. Dabartinė padėtis vertinama neigiamai.

Norėdami išsiaiškinti jaunų žmonių požiūrį į etninės kultūros dalykus, paklausėme, ar jaunuoliai norėtų, kad mokyklose būtų skiriama daugiau dėmesio etninei kultūrai, kad būtų mokoma liaudies dainų, šokių, mitologijos.

Buvo pateiktas klausimas ir apie tautinius drabužius. Paaiškėjo, kad pusė apklaustų abiturientų mano, jog tautinių švenčių metu turėtų būti dėvimi tautiniai drabužiai, trečdalis (35%) nurodė, kad to nereikia, o kiti (15%) nežino, neturi savo nuomonės. Matyt moksleiviai, kaip ir mūsų visuomenė, nemato teigiamų pagarbos savo tautos simboliams pavyzdžių. Kai kurios pastangos puoštis tautiniais drabužiais atgimimo metu nebuvo palaikytos ir tęsiamos. Toks pasipuošimas būtų aiškus pagarbos savo kultūrai demonstravimas.

Norėdami geriau išsiaiškinti žmonių nuostatas tautinės kultūros atžvilgiu, domėjomės požiūriu į liaudies dainas. Buvo klausama, ar mokyklose turi būti mokoma liaudies dainų.

„Aišku turi mokėti. Man taip patinka, kai moterys dainuoja, aš ir pati mėgstu padainuoti lietuviškai, liaudiškai. Ir liaudiškų šokių netgi turi mokyt vaikus. Gali daryt liaudiškas vakarones, kodėl užsieny jie švenčia visas savo šventes. Ir su tais savo rūbais. Norint pritraukti jaunimą daugiau turi būti lietuviškų švenčių, o mažiau rinkimų, konkursų. Renka Palangoj tų tuos marškinėlius“ (19 m. moteris).

„Jaunimas visai nesidomi liaudies dainomis. Mokykloje turėtų būti būreliai, kuriuose su senove supažindintų, šokių pamokytų, dainų“ (72 m. mokytoja).

Dauguma apklaustų žmonių lietuviškumą aiškina, siedami jį su etninės kultūros elementais, pažymėda-

mi, kad dabar etninei kultūrai yra iškilusi išnykimo grėsmė. Paklausti, ką reikėtų daryti, žmonės sakė:

„Nuo mokyklos pradėt. Jei mokykla pajėgs iškiept tą meilę, jis paskiau jau daugiau domėsis. Būtinai reikėtų mokyti liaudies dainų. Turėtų būti lietuviškos senos dainos, lopšinės. Mokyklose reikėtų mokyti“ (34 m. moteris).

Tačiau skiriasi nuomonės, kaip tą etniškumą ir tėvynės meilę reikia ugdyti:

„Jei tarp jaunimo pradėsi labai jau liaudiškas dainas dainuot, tai pradės traukt pečiaus. Žiūrint kokio amžiaus, šešiolikmečiai šaipysis, nepraeisi gatve. Bet kur vyresni, kur jau mokosi universitetuose, tai yra grupelės, su kuriais jau gali padainuoti. Jei mokykloj yra koks nors panašus kolektyvas, kur sudomina, tai pritraukia jaunimą, aš pati lankiau etnografinį ansamblį ir man ten smagu buvo. O mano vaikams tai jau nebuvo, jų niekas nesudomino ir jiems to nebereikia. Reikia, kad mokykloj, nuo šitokių mažutučių, kad jiems įdiegtų Tėvynės meilę, kad aiškintų“ (68 m. moteris).

„Etnografija turėtų būti mokyklose aiškinama, man atrodo ir yra aiškinama istorijos ar etikos pamokose“ (27 m. moteris).

Štai mokytojo pastabos apie tai, kaip moksleiviai priima etninę kultūrą. Jo nuomone, labai svarbu yra žinoti, kada ir ko reikia mokyti:

„Čia vėl susiveda į klausimą kada ką pateikt. Jeigu paaugliui mes dainuosime liaudies dainas, tai bus blogai. Nes jis nepriims, šoks priešprieša. Bet mažiau, pradinukui, tai labai gerai. O kai jie suaugsta, tai vėl kas kita. Bet jei 5, 6, 7 klasei duosi, tai žlugęs reikalas. Jeigu kitur, eina į žygius mokytojai, tai galima. Gamta visada daro įtaką vaikam. Bet nėra tokių mokytojų“ (32 m. mokytojas).

Pasisakymuose įvertinama dabartinė padėtis: „Anksčiau rusėjome, dabar anglėjame“.

„Lietuviškumo dabar mažėja. Ta televizija labai vaikus gadina, jie labai mėgsta žiūrėti tuos filmus. Ir tų papročių nežino, ir tas šventes ne taip švenčia. Kaip ir bando atgaivinti tą etninę kultūrą, bet sunkiai, jaunimas bėga į užsienius“ (45 m. moteris).

Nėra vieningos nuomonės ir apie materialinės padėties poveikį lietuviškumui. Paklausti, jei gyventų turtingiau, ar lietuviškumo būtų daugiau, žmonės atsakė įvairiai:

„Taip. Todėl, kad žmonės nusivylę, jiems sunku, nėra iš ko gyventi, tai žlugdo žmones“ (68 m. moteris).

„Gal kas daugiau tada organizuotų tų švenčių, konkursų. Kaip sovietmečiu parke renginiai... visi bėgdavo čia, visokių kolektyvų miškų ūky veiktavo, ratelių, tautinių šokių ratelis buvo. Dabar nič nieko“ (51 m. mokytoja).

„Nelabai. Tie, kurie geriau gyvena, tai tie ir visokias užsienines muzikas klauso. Jei aš būsiu lenkas ar rusas, jei aš būsiu milijonus susikrovęs, galėsiu bet kur nuvažiuoti ir bet kuo tapti. Daugiau lietuviškumas

yra išlaikytas varganose šeimose, kur vos galą su galu suduria“ (64 m. moteris).

Tad vyresnio amžiaus žmonių požiūris į etninę kultūrą gana vieningas, išgirdome vien teigiamas nuomones.

Klausiami apie norą išmolti su etnine kultūra susijusių dalykų, moksleiviai reagavo įvairiai. Buvo klausama, ar moksleiviai norėtų, kad mokykloje būtų mokoma lietuvių liaudies dainų, šokių ar mitologijos. Daugiausia moksleivių pareiškė norintys mokytis lietuvių mitologijos, mažiau norėtų mokytis šokių, dar mažiau – dainų.

Kokių etninės kultūros dalykų norėtų mokytis	Vilniaus vidurinių mokyklų abiturientai 1991 m.	Kazlų Rūdos vidurinių mokyklų abiturientai 2000 m.
Norėtų, kad mokykloje būtų mokoma lietuvių mitologijos	90	62
Norėtų, kad mokykloje būtų mokoma lietuvių liaudies šokių	79	36
Norėtų, kad mokykloje būtų mokoma lietuvių liaudies dainų	82	29

Matyti, kad Kazlų Rūdos abiturientai labiausiai vertina tas etninės kultūros puses, kurios siejasi su pažinimu, žinojimu, informacija, o ne su emocijomis. Jie jau neturi (jeigu nebuvo ugdomas ir neišugdytas) natūralaus poreikio liaudies dainai ar šokiui, tokio amžiaus moksleivių laisvalaikio praleidimo nuostatos jau yra susiformavusios, todėl tik nedaug jų mokykloje norėtų mokytis liaudies dainų ir šokių.

Tokie klausimai apie etninės kultūros dalykų dėstymą buvo pateikti 1991 metais Vilniaus vidurinių mokyklų moksleiviams (apklausti 648 kelių vidurinių mokyklų moksleiviai lietuviai) [4: 87]. Palyginus šias apklausas, matyti bendros tendencijos, kurios atspindi moksleivių vertybinių orientacijų pokyčius. Dauguma atsakiusių norėtų mokytis ir liaudies dainų, ir šokių; daugiausia vilniečių norėtų, kad jų mokyklose būtų mokoma lietuvių mitologijos. Nors tendencijos sutampa, tačiau yra skirtumų: vilniečių, teigiamai nusiteikusių etninės kultūros atžvilgiu, yra 80–90%, tuo tarpu Kazlų Rūdoje – tik 30–60%. Ką rodo šie skaičiai? Galima būtų samprotauti apie egzistuojančius sostinės bei mažo miestelio gyventojų ir tam tikros kultūrinės terpės poveikio nuostatų formavimuisi skirtumus. Tačiau labiau tikėtina, kad nuostatų kaita yra susijusi su per pastarąjį dešimtmetį įvykusiais požiūrių pokyčiais etninės kultūros nenaudai.

Kaimas – miestas

Dauguma mūsų apklaustųjų – kaimo ar mažo miestelio gyventojai. Jie lietuviškumą supranta kaip tra-

dicinės kultūros dalį ir ją sieja su kaimo kultūra. Dažnai pasakoma, kad lietuviškumui palaikyti idealiausia terpė – tai gyvenimas kaime:

„Pirmiausia tas senas kaimas, tie visi papročiai, kuriuos mes žinome, dainos, močiutė. Lietuviškumas tai daug dainose, tautosakoj randama šito. Pirmiausia lietuvis yra ištikimas savo šaliai“ (73 m. moteris).

„Daugiau lietuviškumo, tėvynės meilės yra kaime. Miesčionys jau išauga iš savo šaknų, jie iš lietuviškumo išsenka“ (88 m. moteris).

Apibūdinant lietuviškumo sąvoką, respondentams svarbus gyvenamosios vietos vaidmuo.

Nukakus svetur, neturi būti prarasti esminiai lietuvišką identitetą formuojantys dėmenys. Apklausti žmonės lietuviškumą sieja su tradicijų palaikymu. Kitas svarbus lietuviškumo dėmuo – tai konkreti vieta, tėviškė. Lietuviškumas siejamas su gyvenimu kaime, gamtoje, priklausymu tradicijai ir tos tradicijos tąsa.

Kalbėdami apie lietuviškumą, žmonės pateikdavo pavyzdžių apie svetur išvažiavusius ir tėviškę užmiršusius tautiečius.

Kalbos, papročių, švenčių išlaikymas suprantamas kaip esminiai dalykai, be kurių lietuviškumas nebūtų visavertis. Apžvelgus respondentų pasisakymus, susidaro įspūdis, kad dažnai kai kurie dalykai, ypač kalba, laikomi tarsi savaime suprantamais, todėl, apibūdinant lietuviškumą, jie neminimi, o pabrėžiami kiti, kurie padeda labiau atskleisti lietuviškumo paveikslą. Šitaip ne minimi konkretūs dalykai, o pabrėžiamas žmogaus santykis su gimtine, tėvyne, tėviške.

Racionalumas – jausmingumas

Apklaustųjų požiūriu, lietuviškumas – tai ne tik turėjimas ar mokėjimas, bet ir jausminis santykis, nusakantis individo požiūrį į brangius, jam itin svarbius dalykus.

Kalbėdami apie lietuviškumą, lietuvių charakterio bruožus, suvalkiečiai minėdavo gerbimą, meilę, pasiaukojimą. Kalbėdami apie tėvynę, tėvynės meilę, žmonės pabrėždavo nesavanaudiškumo reikšmę. Pasiaukojimas, nesavanaudiškumas, visuomeniškumas būtų svarbiausi tautiškumo momentai. Tėvynės meilės motyvas gretinamas su visuomeniškumo, atvirumo motyvu. Tai suprantama kaip priešprieša asmeniškumui, asmeninei naudai:

„Lietuvis – tai tikras kraujo brolis. Kaip mes Baltijos kelyje prieš 10 ar 11 metų. Ten tikrai lietuviai už tėvynę“ (69 m. moteris).

„Savo tautos gerbimas, kiekvieno lietuvių pareiga ir gerbtų savo tautą, savo žmones ir savo išrinktuosius“ (72 m. mokytoja).

„Tai yra žmogus, mylintis savo šalį Lietuvą, mylintis žemę ir darantis tai žemei kažką gero, naudingus darbus, kur jis bedirbtų, kokioje srityje ar jis būtų paprastas darbininkas, ar vadovaujantis, jisai turėtų rūpintis ne savo asmeniniais interesais ir savo pinigine, o rūpintis visų žmonių ir visos Lietuvos gerove“ (38 m. moteris).

Respondentai pabrėžia, jog paveldėti dalykai yra viena, tačiau lietuviškumui būtinos aktyvios pastangos, kad tai nėra savaiminis, įgimtas dalykas. Tokiu būdu su tėvynės meilės motyvu siejasi patriotizmo motyvas, kuris irgi suprantamas kaip gebėjimas pratęsti paveldėtos tradicinės dvasinės kultūros kompleksą. Patriotizmo, kaip aktyvios tautiškumą palaikančios nuostatos, veiksnys tampa labai aktualiu, tęsiant tradiciją:

„Svarbiausia – savo šalies patriotas, turėtume vaikų auginti nuo pat mažumės liaudies dainų, teisingai lietuviškai kalbėti. Kad mokėtų ir pasakų, ir padavimų, ir sakmių. Tai mama turėtų daryti. Aš renku iš laikraščių iškarpas, ir dainos yra surašytos“ (32 m. moteris).

„Mes nesupratome, kad esame lietuviais, kaip viskas mainėsi. Dabar tik pamatėm, kad esame lietuviai. Nei mes matėme, nei parlamente, bet mes verkėm, pergyvenom dėl to visko. Tai mes reiškia lietuviai. Mes matėm viską, kaip tuos žyduos šaudė, ir mes pergyvenom labai dėl tų žyduos, ir pergyvenom dėl visų tų vežimų, o kai paskui buvo kova tarp partizanų ir tų sribų, tai jau neduok tu dieve, kas čia darėsi, kad net baisu gyvent“ (68 m. bibliotekininkė).

Taigi, lietuviškumas suprantamas kaip angažuotas sąmoningas išitraukimas į tėvynės reikalus.

Yra ir kitokių, priešingai vertinančių patriotizmo svarbą formuojant lietuviškumą:

„Patriotizmas gal ir reikalingas, bet jis nieko neduoda. Bet reikia mažiau dejuot. Dabar blogai jaunimui, nes darbo nėra. Jiems pensiją tai reiks užsidirbt. Kaip gali būti patriotu, kai šitaip yra“ (62 m. prekybininkas).

Lietuvių būdo bruožų apibūdinimas

Tautiškumo sampratą praplečia Kazlų Rūdos gyventojų pasisakymai apie lietuvių charakterio bruožus, buvo prašoma palyginti suvalkiečių ir kitų Lietuvos gyventojų charakterio savybes.

Dauguma žmonių mini darbštumą kaip esminę lietuvių charakterio savybę:

„Lietuvis – tai darbininkai, sąžiningi, aš nekalbu apie dabartinius, kurie važiuoja į užsienį tik pralobti, daryti biznį, bet kalbu apskritai, kad tie, kurie prieš karą buvo išvažiavę į Ameriką, tai apie juos atsiliepia-

ma, kad sąžiningi, darbininkai, geri žmonės. Dabar pasikeičia laikas, ir dabar žmonės trupučiuką kitokie, pasikeitė mąstymas. Bet aplamai lietuvius visur gerbdavo. Jei lietuvis pas tave dirba, tai visuomet sąžiningai“ (62 m., prekybininkas).

„Aš lietuvių išvaizduoju kaip tvirtą artoją, raumeningais muskulais, toks tvirtas vyras, o moteris – pilna gryčia šilumos ir vaikų“ (32 m. moteris).

„Darbštumas, taupumas, čia gal labiau mūsų krašto žmonėms. Ramūs, neagresyvūs, gal kiek lėtoki, kiek apmąstantys. Tikriausiai, pirmiausiai pamąsto, paskui daro“ (45 m. moteris).

Greta darbštumo išvardijamos jį paremiančios, papildančios savybės – taupumas, ūkiškumas:

„Darbštumas, kantrybė, toksai sakyčiau tvarkingumas, taupumas, ūkiškumas, santūrumas“ (38 m. moteris).

„Katalikas. Neturi skriausti kitų, tolerantiškas. Reikia būti tolerantiškam kitai tautai, kaip čia dabar tokį nacizmą įvest, kad aš tik vienas“ (68 m. moteris).

„Nu tai pasakoja, kad lietuviai tai tokie linksmi žmonės. Jie mėgsta ir padainuot, ir pašokt, ir tokios visokios šventės. Lietuvis turi būt linksmas žmogus. Linksmas, daug mėgsta dyrbt tikras lietuvis, darbingas žmogus. Tokį pažįstu lietuvių. Jis dyrba žmogus, jis ir linksmas, jis neturės ką labai pavalgyt, bet jis dainuos, sau neatsisėdęs nekvaksės kai kiti. Tai da kvaksi, tai tas blogai, tai tas. Toks optimistiškas“ (19 m. moteris).

„Taupumas, santūrumas, noras turėti, sako, ką lietuvis nepadarys dėl pinigų, jis viską padarys“ (30 m. mokytoja).

„Lietuviai santūrus žmonės. Nėra toks karštas, paprastas, santūrus žmogus. Jeigu lietuvi eina, tai pirmiausia moteris neišsidažius, arba išsidažius tiek, kad nesimatytų, man tada primena ruselę, kuri yra nušpakliuota. Pirma, kukliai. Ne tai, kad režiančios spalvos, kad iššaukia aktyvų žvilgsnį, neišvaizduoju tokios. Tai liečia ir vyrus. Tai paprastumas, gerumas, kantrumas, jeigu spalvom tai aš matau tamsokai žalią spalvą“ (32 m. mokytojas).

„Katalikas, patriotas, turi žinoti savo tautos istoriją, turi mylėti ne tik save, savo šeimą, bet ir kitus, toks geranoriškas“ (62 m. moteris).

„O man lietuvis – tyra, švaria sąžine. Pirmiausia turi mylėti pats save, kad galėtų mylėti tėvynę ir kitus žmones. Turėtų švarią sąžinę ir mylėtų Dievą. Dirbtų ne tai, kad prisigrobt sau, bet, kad padaryti gero šaliai, nesvarbu, ar bus tau už tai atlyginta“ (73 m. tremtinė).

„Tai žmonės, kurie daugiau nieko nežinojo, tik savo darbą, ūkis jojo, čia gimė, čia mirė, čia užaugo ir savo tą darbą vertino labiausia ne taip kaip dabartinių lietuvių, bijau apibūdinti, nemokėsiu. Atvažiavo žmogus iš Kauno ir sako apie mūsų Vytuką amžina-

tilsi; čia tai tikras lietuvių prototipas, sako, basas vidurvasari, vilnonėm kojine apsiavęs. Na, žinot, jis senas buvo, ir pakalbėt, tą lietuvių kur jis išlaiko, visą laiką. Aš prisimenu savo brolių Intoje, tai nuvažiuojom jį palaidot, jis visus lietuviškus laikraščius skaitė. Tai tokia lietuvių, kuris neparsiduoda, nepaperkamas. Aš mūsų prezidento Adamkaus nepripažįstu tikru lietuviu, jis nebuvo tuo laikotarpiu, paaiškint jam, kaip mes gyvenom, ir daug dabar iš tos Amerikos grįžusių senelių. Bobelis – tai tikras lietuvis. Jis neima jokio atlyginimo, tai yra ima, bet visą atiduoda, paaukvoja. Ir kai kalba, tai tikrai – žmogus iš širdies, sako, geriu, kiekvieną rytą išgeriu tos bobelinės. Ir ne tai, kad kas ką pasakęs, bet jis viską pramatęs tą gyvenimą“ (72 m. moteris).

Ar sutampa ir kiek skiriasi vyresnių žmonių ir jaunimo nuomonės? Palyginimui buvo apklausti Kazlų Rūdos vidurinių mokyklų abiturientai. Buvo klausama, kaip jie apibūdintų tikrą lietuvių, nepateikiant galimų atsakymų, tad moksleiviai galėjo savais žodžiais nupiešti „tikro lietuvi“ paveikslą.

Apžvelgę atsakymus, regime gana nesudėtingą išivaizduojamo idealaus lietuvių paveikslą. Vyrauja žodžiai ir žodžių junginiai, susiję su tėvynės, Lietuvos vardais. Dauguma atsakiusiųjų „tikram“ arba idealiam lietuviui priskiria patriotinius jausmus. Dažniausiai pabrėžiamas tėvynės meilės motyvas:

„Mylėtū savo tėvynę ir priimtū ją tokią, kokia ji yra“; „Mylintis tėvynę, kreipiantis dėmesį į tradicijas“; „Nuoširdū, mylintį savo šalį ir kartu išdidus“; „Gerbia Lietuvą“; „Mylintis savo šalį“.

Apžvelgus pasisakymus, kuriuose skelbiama meilė ar pagarba tėvynei, išryškėja du požūriai. Vieni būtų tarsi „pasyvios“ meilės arba pagarbos pavyzdžiai. Tokiems galėtume priskirti anksčiau išvardytus atsakymus, kuriuose meilė tėvynei yra tik deklaruojama, nenurodomi jokie aktyvūs veiksmai. Kiti moksleiviai meilę tėvynei labiau sukonkretina, nurodo tam tikrus veiksmus. Greta abstrakčių meilės tėvynei pareiškimų nurodomi konkretūs charakterio bruožai ir moralinės nuostatos. Visus šiuos atsakymus sieja vienas – aktyvumo matmuo. Štai pavyzdžiai:

„Einantis už savo tautą bet kokiū atveju“; „Tikras lietuvis turi ištikimai tarnauti Lietuvai“; „Sąžiningas, darbštus, pasiaukojęs Tėvynei“; „Siekiantis, kad jo šalis būtų pati geriausia“; „Patriotas, visada pasiruošęs kovoti už savo gimtinę“; „Besilaikantis Lietuvos įstatymų, kovojantis už Lietuvos laisvę, nedarantis gėdos Lietuvai“; „Kovoja už Lietuvos geresnę ateitį, ją kuria, kovoja už jos laisvę, kurią, manau, galima prarasti įsileidžiant užsieniečius, pvz., „Mažeikių nafta“; „Savo sugebėjimus ir protą eikvojantis Lietuvos labui“; „Turi būti patriotiškas savo tautai“; „Ištikimą gyventoją, atliekantį visas pareigas, sunkiu momentu nepalikti Lietuvos, o saugoti ir ginti“; „Turi būti atsidaavęs tik Lietuvai“; „Tai žmogus, kuriam svarbi Lietuvos ateitis,

kuris myli Lietuvą“; „Patriotą, pasirengusį paaukoti net gyvybę dėl Lietuvos“; „Tikras lietuvis turi tarnauti savo valstybei ir gerbti ją“.

Taigi matyti gana plati nuomonių skalė – nuo pasyvios meilės iki patriotizmo ir kovos. Tokie atsakymai sudaro gerą trečdalį visų atsakymų. Taigi tikras lietuvis – tai mylintis Lietuvą. Tačiau neapsiribojama pasyvia meilės išraiška. Daugelis moksleivių mano, kad tikras lietuvis aktyvus patriotas, savo darbais įrodantis meilę tėvynei.

Tėvynės meilės motyvas savo intensyvumu nustelbia kitas, labiau apčiuopiamas, konkrečias savybes, kaip kalba, papročiai. Paklausti, kaip jie išivaizduoja tikrą lietuvių, moksleiviai atsako:

„Kalbantis lietuvių kalba“; „Gražiai lietuviškai šnekančias“; „Tai tas žmogus, kuris kalba lietuvių kalba, laikosi papročių, tradicijų“; „Kalba lietuviškai, žino lietuviškus papročius bei jais vadovaujasi“; „Tai žmogus, kuris gerbia savo tautos tradicijas, ir jam rūpi Lietuva“.

Tokio pobūdžio pasisakymų atrasta tik vienas kitas, tad esminis lietuviškumo dėmuo vis dėlto siejamas ne tiek su kalba ar kitais prigimtiniais dalykais, o su asmens nuostatomis į lietuviškumą.

Kaip ir mūsų apklausti vyresni Kazlų Rūdos gyventojai, vidurinių mokyklų abiturientai tikrą lietuvių išivaizduoja gyvenantį tik tėvynėje, Lietuvoje. Štai keletas pasisakymų: „Turi gyventi Lietuvoje“, „Gyvenantis Lietuvoje, kalbantis lietuviškai“, „Lietuvis – tai žmogus, gyvenantis Lietuvoje“, „Gimė, gyvena, mirs Lietuvoje“.

Kalbant apie lietuviškumo sąvokos dėmenis, patriotizmas pasirodo esąs vienas svarbiausių lietuviškumą ar tautiškumą sudarančių dalių. Kita sudėtinė dalis – tai vienokios ar kitokios lietuvių būdo savybės, kurios yra neatskiriamas lietuviškumo požymis. Jų mūsų apklausti moksleiviai nurodė visokių. Tarp jų yra ir ypač teigiamų, ir neigiamų, dažnai nurodomas tos pačios savybės teigiamas arba neigiamas aspektai. Išvardyti tokie teigiami būdo bruožai:

„Sąžiningas, darbštus“, „Teisingas, doras“, „Geras žmogus“, „Malonus, neišsiskiriantis iš minios žmogus“, „Sąžiningas, pasitikintis savimi, nuoširdus“, „Darbštus, kantrus“, „Doras, galintis ištiesti pagalbos ranką“, „Krikščionis, doras, sąžiningas“, „Dosnus“, „Principingas, sumanus“, „Lietuviai yra geros širdies, draugiški“, „Žmogus, siekiantis įprasminti savo egzistenciją“, „Geros širdies“, „Labai taupus“, „Nesavanaudis, geros širdies, aukštas ir tvirtas“, „Geriausiai protiškai išsivysčiusios tautos pilietis“.

Šie apibūdinimai pabrėžia pozityvų etinių-dorinių lietuvių savybių aspektą, nors tokių yra mažuma. Netgi paprašyti išivaizduoti, kaip jie apibūdintų tikrą lietuvių, daugeliui sunku išvardyti teigiamus būdo bruožus, dažniau minimi neigiami. Taigi vertinimai at-

skleidžia prastą vertintojų požiūrį į savo tautiečius ir į save; tikrą lietuvių jie įsivaizduoja gana niūriai:

„Kiekvienas už save, visiems lietuviams trūksta vienybės“, „Nepatiklumas, konservatyvumas“, „Žmogus, skurstantis ir besiskundžiantis“, „Liūdnas“, „Nesijaučia laisvas, suvaržytas“, „Žmogus „rėmas“, „Savanaudis, veidmainis, visą laiką nuskriaustas“, „Chamai, pavyduoliai ir visa kas blogiausia“, „Labai nepastovūs žmonės“, „Mažai šypsosi, abejingas sau ir kitiems, savanaudis“, „Pavydus, sunkiai prisitaikantis prie naujovių“, „Šaltas, abejingas, nepatiklus“, „Bijo kovoti už teisybę“, „Praradęs gyvenimo vertę žmogus“, „Uždaras, neturintis užtikrintos darbo vietos, turintis daug problemų“, „Gobšus, galvojantis tik apie save“, „Šykštus, savanaudis, egoistas“, „Matantis tik save. Jis vadovaujasi principu: „Po manęs kad ir tvanas“, „Viskas tik man, o kiti – tai jų bėdos“, „Lietuvis suvaržytas bei susivaržęs, nemokantis atsipalaiduoti, jaučiasi nepilnavertis“, „Tikras dabartinis lietuvis neišmano, kur prasimanyti pinigų“, „Pavydintis kitam, tingintis dirbti, o pinigų norintis gauti didelius“, „Linkintis kitam blogo, be galo pavydus“, „Nuskurdęs, žemdirbys“.

Išvardydami neigiamas savybes, moksleiviai atranda daugiau epitetų, negu apibūdindami teigiamas (nesitikėjome gauti tiek neigiamų vertinimų). Suskaičiavus visus teigiamus ir neigiamus „tikro“ lietuvių apibūdinimus, matyti, kad tik pusė moksleivių parašė teigiamus charakterio bruožus arba savybes. Tokie duomenys leidžia teigti, kad tarp jaunimo vyrauja nihilistinės nuotaikos vertinant savo tautiečius ir save. Pažymėtinas esminis skirtumas tarp vyresnių žmonių ir jaunimo: pirmieji neminėjo neigiamų būdo bruožų, vardijo tik teigiamus, o moksleiviai neigiamų charakteristikų nurodė gana gausiai.

Palyginimui prašėme nurodyti, kokie charakterio bruožai yra būdingi lietuviui. Siekėme atskleisti, kiek idealus paveikslas skirsis nuo realaus. Būdo savybių apžvalgą pradėsime nuo pasisakymų, parodančių santykį su tėvyne, su Lietuva. Apibūdinant idealų lietuvių tokių pasisakymų gana daug, tuo tarpu vardijant lietuvių būdo bruožus – gerokai mažiau, tik vienas kitas. Tik penktadalis moksleivių, paprašyti įvardyti lietuvių charakterio bruožus, pateikė teigiamų, kiti – arba tik neigiamus, arba vienokius ir kitokius. Štai dažniausiai nurodomi neigiami būdo bruožai:

„Piktumas, pavydumas, gobšumas, nenuoširdumas, skūpumas, pilni rūpesčių, niūrus, nešąžiningas, pesimistas, kompleksuoti, susiraukę, irzlūs, nervingi, skubantys, nedraugiški, melas, vogti, pavydėti, nepasitikėjimas, pikti, tingūs, pavydas, nemokėjimas bendrauti, visko ypatingas sureikšminimas, vagys ir chuliganai, labai įvairūs, nuo irzlumo iki beprotybės, savanaudiškumas, galiu naikinti, kai kas nemato, kvailumas, pavydas, nekalbūs, užsidarę savyje, savotiškumas, uždurumas, senų nuostatų laikymasis, aš visų svarbiausias, o kiti man nerūpi, chamai, pavyduoliai,

visa kas blogiausia, egoizmas, valdžios ir pinigų troškimas, rūpinimasis tik savimi, nepatenkintas viskuo, irzlus, visada lendantis į savo kišenę, šaltas, abejingas, bedarbis ir prasigėręs, savanaudžiai, karštakošiai, gobšūs, suirzęs, nepatenkintas savimi ir visuomene, nepasitikėjimas, ganėtinai gobši“.

Apibūdindami lietuvių charakterio bruožus, moksleiviai nurodė dar daugiau neigiamų bruožų. Taigi ir idealaus, ir realaus lietuvių paveikslas moksleivių yra suvokiamas neigiamai.

Tokio vertinimo priežasčių galėtų būti keletas: 1) gana ryški bendra krašto krizė (ekonominė ir dvasinė), ypač varginga kaimo žmonių padėtis, 2) bendras moralinis ir psichologinis nuosmukis (girtavimas, plėšikavimas ir t. t.). Galima manyti, kad neigiamų pasekmių turi ir įsivyravusi tautos savinieka, kurią platina mūsų žiniasklaida ir kai kurie istorikai. Nei praktiškai, nei teoriškai jaunimas nemato pozityvios lietuvių pavyzdžių. Vyresnioji karta dar išlaikiusi patriotizmo nuostatas, įgytas prieškarinėje Lietuvoje arba pokario rezistencijos sąlygomis. Jaunimas, atrodo, nėra gavęs pakankamo tautinio auklėjimo, todėl jo pažiūroms būdingesnis nihilizmas.

IŠVADOS

Pateikta medžiaga ir jos analizė leidžia daryti tam tikras išvadas apie provincijos miestelio gyventojų etnokultūrinį mentalitetą. Skiriasi vyresnės kartos ir jaunų žmonių požiūriai apibrėžiant ir vertinant tautiškumo, lietuviškumo sąvokas. Beveik visi vyresnio amžiaus žmonės teigiamai nusiteikę etninės kultūros atžvilgiu, reiškia rūpestį dėl jos būklės ir išlikimo. Jaunimo požiūris yra rezervuotesnis, jiems tai mažiau rūpi.

Tautiškumo ir lietuviškumo sąvokos apibrėžiamos vartojant tradiciškumo, tradicinės kultūros, kalbos, švenčių sąvokas. Ir vyresni žmonės, ir jaunimas, kalbėdami apie lietuviškumą, akcentuoja tėvynės meilės ir patriotizmo sąvokas. Tai yra vienas pagrindinių lietuviškumo sampratos dėmenų.

Vyresnio amžiaus žmonių vertinimuose vyrauja iš esmės pozityvūs lietuvių vaizdiniai, tuo tarpu jaunimas prastai vertina lietuvius. Todėl galima daryti išvadas apie požiūrių kaitą, besiformuojantį bei įsivyraujantį neigiamą požiūrį į tautines ir etnines vertybes.

Literatūra

1. Anderson B. *Išivaizduojamos bendruomenės. Apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*. Vilnius: Baltos lankos, 1999.
2. Grigas R. Lietuvių socioetnogenezė: dabartinio fono kontūrai. *Lietuvių tauta ir pasaulis. Lietuvių tautos savimonė ir tautiškumas: dabarties vaizdas ir perspektyva*. Kaunas, 2000. T. I.
3. Grigas R. *Tautos likimas*. Vilnius: Rosma, 1995.

4. Trinkūnienė I. Liaudies daina – vienas iš etninės kultūros aspektų. *Kelias*. Vilnius: Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, 1994. D. II.

Inija Trinkūnienė

LITHUANIAN NATIONAL IDENTITY AND POSSIBILITIES OF ITS PRESERVATION

S u m m a r y

The article is based on a sociological research carried out in Kazlų Rūda, a small provincial town. It describes the contents of Lithuanian national identity, attitudes towards ethnic culture and ethnical stereotypes.

The author attempts to analyze the perception of Lithuanian identity as it is understood by people of various age groups, and how they perceive the state and potential of ethnic culture. The attitude of the people of a provincial town towards various modern forms of ethnic cultural expression is evinced. The opinions of youth and older people are compared.

The presented facts and their analysis allow certain conclusions about the ethnocultural mindset of people in provincial towns. There is a contrast between the out-

looks of young people and the older generation in the way they define and evaluate Lithuanian national identity. Almost all people of the older generation have a positive outlook towards ethnic culture, expressing concern about its state and future preservation. The outlook of younger people contains more reservations and less concern for these issues.

The respondents define the concepts of Lithuanian national and ethnic identity, using the ideas of tradition, traditional culture, language, traditional festivities. Both the older and the younger people emphasise patriotism and love for their homeland when defining Lithuanian identity. It is one of the primary components in the understanding of Lithuanian identity.

The stereotypical images present in the assessment of Lithuanian national character allow conclusions on a fundamental difference between these perceptions among people of different generations. Primarily positive images dominate the older persons' assessments, but young people usually have a bad opinion of Lithuanians. Therefore, certain conclusions can be made about a change of the outlook, the growing negative attitudes towards the values of national and ethnic culture.